

alle teugels in handen. Naast (waarnemend) secretaris-generaal van sociale zaken werd hij directeur-generaal van een nieuwe instelling die hij met de hartelijke steun der Duitsers oprichtte: het rijksarbeidsbureau dat met zijn zeven-en-dertig gewestelijke arbeidsbureaus en honderddrie-en-veertig bijkantoren het grote apparaat zou worden dat honderdduizenden Nederlandse arbeiders naar Duitsland zou zenden. Dat apparaat kwam uiteraard onder scherpe Duitse controle te staan; deze werd uitgeoefend door de *Geschäftsgruppe Soziale Verwaltung*, die in de eerste tijd een onderdeel was van Fischböcks *Generalkommissariat für Finanz und Wirtschaft*.

Het gevolg van deze herstructurering was, dat het allerlei gemeentebesturen onmogelijk gemaakt werd, zich rechtstreeks tegen de uitzending van arbeiders naar Duitsland te verzetten – een uitzending die de arbeiders zelf allerminst welkom was. In Duitsland regende het spoedig klachten over hun gedrag en in de herfst bleek dat een aanzienlijk deel hunner op eigen gezag naar Nederland teruggekeerd was; in Berlijn schatte men hun aantal in september op niet minder dan 30% van het totaal.

De *Geschäftsgruppe Soziale Verwaltung* vond dat hier iets aan gedaan moest worden. Verwey verleende zijn medewerking. Hij liet opdracht geven, de distributiebescheiden van deze z.g. contractbrekers in te houden: keerden zij niet naar Duitsland terug, dan mochten zij dus met hun gezin verhongeren. Deze opdracht werd begin januari '41 aan de overige secretarissen-generaal bekend en werd door hen scherp afgekeurd. 'Zelfs de ergste misdadiger kan zijn distributie-aandeel krijgen', zei bij die gelegenheid de directeur-generaal van de voedselvoorziening, ir. Louwes.¹ Verwey trok zijn opdracht in. Vóórdien had overigens een van zijn hoofdamttenaren al goedgevonden dat aan 'contractbrekers' in geval van 'absolute noodzakelijkheid' steun in natura verstrekt werd; feitelijk kwam dat neer op een steunvermindering met één gulden per week,² hetgeen voor een gezin dat wekelijks misschien zestien of zeventien gulden steun ontving, toch nog een gevoelig verschil maakte.

¹ Csg: Notulen, 8 jan. 1941. ² B. A. Sijes: *De arbeidsinzet*, p. 119, 125–28. Hoezeer men in die tijd ook in sommige kerkelijke kringen aarzelde om arbeiders die niet naar Duitsland wilden vertrekken, te steunen, kan blijken uit het rondschriven van het Centraal Comité der Diaconale Conferentie (Gereformeerde Kerken) van 21 februari 1941. Dit kwam hierop neer dat de diaconieën alleen bij persoonlijke of gezinsmoeilijkheden steun mochten verlenen, 'tot het (algemeen) voorkomen van vertrek naar het buitenland lene de diaconie echter haar hand niet.' (Th. Delleman e.a.: *Opdat wij niet vergeten. De bijdrage van de Gereformeerde Kerken, van hun voorgangers en leden, in het verzet tegen het nationaal-socialisme en de Duitse tyrannie* (1950), p. 507–08).